

Izveštaj o učešću Delegacije Crne Gore koju je predvodila ministarka nauke i tehnološkog razvoja, prof. dr Biljana Ščepanović na 67. Redovnom zasijedanju Generalne konferencije Međunarodne agencije za atomsku energiju, Beč, Republika Austrija, 25-29. septembar 2023. godine

Najveći godišnji događaj Međunarodne agencije za atomsku energiju – Generalna konferencija, kojom je predsjedavala stalna predstavica Tajlanda, ambasadorica Vilawan Mangklatanakul, održana je u periodu od 25-29. septembra 2023. godine u Beču, Republika Austrija, uz učešće preko 2.800 delegata.

Delegaciju Crne Gore, koju je predvodila ministarka nauke i tehnološkog razvoja, prof. dr Biljana Ščepanović, činili su zamjenik stalnog predstavnika pri OEBS-u, UN-u i drugim međunarodnim organizacijama sa sjedištem u Beču Jovana Krivokapić, Smilja Kažić-Vujačić (Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja) i Rade Gardašević (Klinički centar Crne Gore). Uz izlaganje na plenarnom zasijedanju prvog dana, Delegacija je imala sastanak sa zamjenikom Generalnog direktora za oblast tehničke saradnje i direktorom Odsjeka za tehničku saradnju Hua Liu-jom, a uzela je učešće i na drugim događajima održanim na marginama zasijedanja.

Učešće Delegacije na visokom političkom nivou i ove godine podiglo je vidljivost Crne Gore u okvirima IAEA, potvrdilo visoki stepen posvećenosti države u odnosima sa Agencijom i otvorilo mogućnosti nove saradnje, kako je ocijenjeno i tokom sastanka sa zamjenikom GD Liu-om. Dodatno, učešće predstavnika institucija koje ostvaruju saradnju sa Agencijom, a koja je i ovom prilikom imala odvojene sastanke sa predstavnicima IAEA, potvrdilo je široku uključenost i spremnost aktera u Crnoj Gori za produblјivanje saradnje sa IAEA i razvoj dalјih programa sa Agencijom.

U ponedjeljak, 25. septembra 2023. godine, otvoreno je 67. redovno zasijedanje Generalne konferencije Međunarodne organizacije za atomsku energiju (IAEA).

Na samom početku zasijedanja su predstavljene nove članice IAEA, Gambija i Kabo Verde, čime je ukupan broj zemljala članica Agencije dostigao 177, te je izabran predsjedavajući Konferencijom, ambasadorica Tajlanda Vilawan Mangklatanakul.

Generalni direktor IAEA, Rafel Mariano Grosi je imao uvodno izlaganje tokom kojeg je istakao da se, poslije pandemije Covid19, suočavamo sa ratom u Evropi, u kojem je, po prvi put, pod ozbiljnom prijetnjom bezbjednost velikog nuklearnog programa.

Govorio je o viziji američkog predsjednika Dvajta Ajzenhauera i programu Atom za mir, o pomoći Agencije državama članicama u rješavanju krize koja je predugo bila ispod radara: globalne krize raka, naglašavajući da je statistika obolijevanja neumolјjiva, te da najviše pogađa zemlje sa niskim i srednjim razvojem. Na toj liniji, da preko 70 posto ljudi na afričkom kontinentu nema pristup radioterapiji, da je neprihvatljivo da imamo znanje, sredstva i nuklearnu medicinu da se suprotstavimo ovoj krizi, ali da ih ne koristimo u dovoljnoj mjeri. S tim u vezi, da je IAEA prošle godine na Samitu Afričke unije pokrenula inicijativu Zraci nade (The Rays of Hope), brigu o raku za sve, uz podršku afričkih država i Svjetske zdravstvene organizacije (SZO), te da je do sada 67

država članica zatražilo da se pridruži inicijativi za jačanje svojih kapaciteta za borbu protiv ove bolesti.

Nadalje je govorio o programu ZODIAK u okviru koga je IAEA, sproveda, od 2020. godine, aktivnosti i obuke u svim regijama, te da su učesnici iz više od 95 država prošli obuku, a laboratorije u 41 zemlji su dobile opremu za serologiju i molekularnu dijagnostiku ili genetsko sekvenciranje.

Kada je u pitanju NUTEK, ukazao je na značaj laboratorija u Monaku, da globalna mreža za praćenje mora biti uspostavljena u okviru NUTEK Plastic Inicijative, te da koriste tehnologiju recikliranja radijacije kako bi plastični otpad ispušten u more, pretvorili u visokokvalitetne proizvode.

Govoreći o djelovanju IAEA u Ukrajini, podsjetio je na stalno prisustvo u nuklearnoj elektrani Zaporizja, te o stalnom prisustvu u četiri ukrajinske nuklearne elektrane. Da su od 31. avgusta, realizovane 53 misije, ukupno 116 članova osoblja Agencije raspoređeno je, kao dio kontinuiranog prisustva na svih pet nuklearnih lokacija u Ukrajini. Nadalje, da je prošle godine 10 rotacija eksperata za bezbjednost IAEA-e prešlo ratnu liniju do Zaporoške nuklearne elektrane, te da je proteklih mjeseci IAEA povećala svoje prisustvo u Zaporoškoj nuklearnoj elektrani kako bi pratila poštovanje pet principa zaštite elektrane od ozbiljne nesreće. Na toj liniji, generalni direktor Rosi ukazao je na izvještaje u kojima su navedene evidentirane vojne aktivnosti u blizini elektrane, što izaziva zabrinutost za nuklearnu sigurnost u elektrani, na izvještaj o šteti na brani Kahovka. Nadalje je naveo da je u junu najavljen novi program pomoći za Hersonsku oblast (ISAMKO) koji ima za cilj rješavanje negativnih srednjoročnih i dugoročnih ekoloških, društvenih i ekonomskih uticaja poplava uzrokovanih uništavanjem brane Kakhovka.

Govorio je o aktivnostima verifikacije IAEA-e u Iranu i istakao da što se tiče NPT sporazuma o zaštitnim mjerama, značajna pitanja zaštitnih mjera ostaju neriješena nakon nekoliko godina, te da sprovođenje aktivnosti navedenih u najnovijoj zajedničkoj izjavi između IAEA i Irana nije imalo napretka.

U odnosu na nuklearni program DNRK, da su primijećene aktivnosti na nekoliko lokacija koje predstavljaju nastavak razvoja ilegalnog nuklearnog programa, što predstavlja jasno kršenje relevantnih rezolucija SBUN.

Govorio je o programu stipendija Marie Sklodowska-Curie, pokretanju MSCFP-a 2020, te njegovom nastavku - inicijativi Lisa Meitner tokom ove godine, koja ima za cilj da izjednači teren pružanjem prilika ženama-mladim istraživačicama u nuklearnoj oblasti.

Na samom kraju je govorio o budžetu i problemima likvidnosti zbog kašnjenja plaćanja kontribucija od strane nekih država.

Tokom prvog dana zasjedanja, izjavu pred delegatima Zasjedanja je imala i ministarka Šćepanović. Uz osvrt na ulogu IAEA i njen doprinos globalnom miru, bezbjednosti i sveukupnom naučnom razvoju, iskazala je podršku teritorijalnom integritetu i suverenitetu Ukrajine, zabrinutost povodom ugrožene nuklearne bezbjednosti sigurnosti i zaštite, naročito ilegalno okupirane NPP Zaporizja, te ponovila podršku aktivnostima i za dalje prisustvo IAEA u Ukrajini.

Ukazala je na značaj saradnje Crne Gore i IAEA kroz sveobuhvatni okvir a posebno kroz Program tehničke pomoći baziran na prioritetima Okvirnog programa saradnje između Crne Gore i IAEA za period 2022-2027. koji je potpisan prošle godine.

Ovogodišnje zaijedanje bilo je obojeno prilikama u Ukrajini, koja je dominirala u izjavama zemalja istomišljenica. Fokus je bio na nuklearnoj bezbjednosti, sigurnosti i zaštitnim mjerama, na situaciju u NPP Zaporizja, aktivnosti IAEA na terenu i njenm daljem prisustvu u Ukrajini. Pored Ukrajine, našao se i Iran i Sjeverena Koreja, a neizostavno i Kina i Rusija. Iskazana je i jasna podrška GD Grosiju.

Izjave RF, Irana, DPRK, Kine, a sa druge strane i istomišljenica, su bile na uobičajenim linijama, kao i njihove pozicije i stavovi u odnosu nadjelovanje i izvještaje GD, kao i u odnosu na rezolucije koje se redovno razmatraju.

Rusija je, kao što je bio slučaj i prošle godine, u više navrata, u pravu na odgovor, nastavila sa kontraoptužbama na račun Ukrajine i njenih zapadnih partnera, naglašavajući da su političke izjave i poruke ispolitizovane, da njima nije mjesto u Agenciji koja se bavi tehničkim i stručno-ekspertskim pitanjima.

Prva od tačaka ovog zasijedanja za koje se glasalo je bio i izbor dva člana Borda guvernera Istočno-evropske grupe (EEG) za 2023-2025, kojoj pripada i Crna Gora. Budući da su se birala dva člana, a da je iste bilo prijavljeno tri kandidata: Azerbejdžan, Jermenija i Ukrajina, upriličeno je tajno glasanje. Najviše glasova imala je Jermenija (94), zatim Ukrajina (79), dok je, pored, prema utiscima mnogih, najsnažnije kampanje dobio svega 67 glasova. Crna Gora je, shodno instrukciji, kao što je to bio slučaj i sa zemljama članicama EU koje nijesu imale unaprijed dogovorene podrške, glasala samo za Ukrajinu.

I ove godine se glasalo o rezoluciji o Bliskom istoku o kojoj se tradicionalno glasa u dva kruga prvo o paragrafu 2, zatim o Rezoluciji u cjelosti (Crna Gora je, i ove godine i usaglašeno sa stavom EU, glasala pozitivno u oba kruga).

Ove godine se našla i rezolucija Status Palestine u IAEA, kojom se traži da ispred naziva Palestina koristi odrednica „Država Palestina“, koja će se korsititi u svim zvaničnim dokumentima i na svom sastancima pod okriljem IAEA. Ista je usvojena sa 92 glasa za, 5 protiv i 21 uzdržani. Crna Gora je, shodno instrukciji, a kao što je to bio slučaj i sa većinom EU članica, glasala za SAD, koja je bila protiv. Na sličnim linajama je bila i izjava delegacije UK. Pojedine delegacije, kao što su Norveška, Letonija su u izjavama istakle da njihova podrška ne mijenja njihovu politiku i stav koji imaju u odnosu na palestinsko pitanje. Izrael je, očekivano, imao izjavu i jasnu poruku da ovo glasanje u potpunosti izvan mandata IAEA.

Na prijedlog delegacija Kanade, Kostarike, Singapura i Finske, glasalo se za Rezoluciju o nuklearnoj bezbjednosti, sigurnosti i zaštitnim mjerama u Ukrajini. Ova rezolucija nije bila otvorena za kosponzorstva, već se podrška istoj ogledala kroz glas podrške. Ista je usvojena sa 69 glasova za, 6 protiv¹ i 33 uzdržana. Crna Gora je glasala za.

RF je u nacionalnoj izjavi, pored poruka o politizaciji IAEA, istakla da će “Kanada i Finska možda zažaliti što su inicirale ovu rezoluciju”, te da su oni, imajući u vidu statističku glasanja vrlo optimistični.

Glasalo se i za Rezoluciju Kazahstana na temu Obnavljanje suverene jednakosti zemalja članica IAEA. Istu su kosponzorisale 53 zemlje, dok su je dodatno 46 podržale. Crna Gora je shodno instrukciji kosponzorisala i glasala za ovu rezoluciju. Rezolucija je usvojena sa 99 glasova podrške, 16 je bilo uzdržano, a 2 protiv.

¹

Iran je imao konkretne primjedbe na ovu Rezoluciju, zbog čega je cirkulisao i tri amandmana za koja se odvojeno glasalo. Budući da isti nijesu usvojeni, glasalo se za rezoluciju koju predložio Kazahstan.

Na samom kraju, Jordan je ukazao na značaj usvajanja Člana VI kojim se predviđa proširenje Borda guvernera.

Kao peta tačka za koju se glasalo našla se Rezolucija o primjeni zaštitnih mjera u Demokratskoj Republici Koreji (DPRK) koju je kandidovala Kanada u ime DPRK kor grupe (Australije, Francuske, Njemačke, Japana, R. Koreje, UK i US) usvojena je konsenzusom. Crna Gora je, u skladu instrukcijom, kosponzorirala ovu rezoluciju.

Ruska Federacija je kandidovanje rezolucije ocijenila kao neiskren pristup Vašingtona i optužila SAD za aktivnosti koje sprovodi iza kulisa, uz komentar da je ista kontraproduktivna i da nema nikakav cilj. Na kraju, da neće "kočiti" konsenzus, ali stavljaju do znanja da se distanciraju od istog.

Kao što je bio slučaj i prošle godine, višesatni pregovori su se vodili naročito u kontekstu tri rezolucije koje su glavne za zapadne države, a koje i Crna Gora, tradicionalno, ko-sponzorise.

Uz predloge EU o rezolucijama o zaštitnim mjerama i australijski tekst o Nuklearnoj i radiacionoj sigurnosti koje su, ipak, usaglašene kasno u petak naveče, najteži pregovori vodili su se o predlogu EU o nuklearnoj bezbjednosti, koje su na kraju uvojene konsenzusom. Glavna tačka sporenja je ovog puta bila sa Iranom koji je insistirao da se u rezoluciji o radiacionoj sigurnosti termin gender equality zamijeni terminom gender balance.

Na sastanku sa Hua Liu, DDG TC i saradnicima je ukazano na značaj Okvirnog programa za saradnju Crne Gore i Međunarodne agencije za atomsku energiju, koji je potpisan prošle godine za period 2022-2027. godina, razgovarano je o daljem produbljivanju saradnje u svim oblastima od zajedničkog interesa, imajući u vidu da je Crna Gora ne-nuklearna zemlja. Ovo se prvenstveno odnosi na prioritete date u samom Okvirnom programu, kao što su zaštite životne sredine, zdravlje ljudi, primjena nuklearne energije u biotehnologiji, veterinarskoj medicini, zaštiti mora, upravljanju vodama i slično.

Liu je ukazao na napore Agencije i njen doprinos u socio-ekonomskom razvoju svih država članica IAEA, pa i Crne Gore, o značaju malih modularnih reaktora koji su u skladu sa nuklearnim bezbjednosnim standardima. Na toj liniji, ukazao je i na spremnost Agencije za realizaciju potencijalnog interregionalnog projekta u ovoj oblasti, ukoliko ima interesovanja Crne Gore i susjednih država.

Kada je u pitanju naše interesovanje za „anchor“ centar, a samim tim i uključenje u inicijativu za borbu protiv kancera na globalnom nivou „Zraci nade“ (The Rays of Hope) istakao da su standardi za isti izuzetno visoki, te da su spremni da pruže podršku Crnoj Gori na unapređenju sistema zdravstva, kako bi se u dogledno vrijeme mogli naći na listi kandidata. Za sada, prema njegovim riječima, jedino je Republika Turska dobila zvanično ovaj status.

Zajednički je konstatovano da regionalno povezivanje, dostupnost crnogorskih centara za građane susjednih zemalja, razmjena ekspertize i iskustva jedan je od koraka u pravcu ispunjavanja uslova za potencijalno osnivanje „anchor“ centra u Crnoj Gori.

Kada je u pitanju inicijativa za borbu protiv raka, kao što je Rays of Hope, koji pruža pomoć zemljama članicama u diagnostikovanju i liječenju kancera kroz nuklearnu medicinu, Liu je pozdravio zainteresovanost Crne Gore za ovu Inicijativu i ukazao na preduslove koje svaki sistem treba da ima, kao što je nacionalni program skrininga za kontrolu raka, te ponovio da IAEA na raspolaganju za podršku i na ovom planu. Na toj liniji, ministarska Šćepanović je informisala da je plan za kontrolu raka, kao i svi drugi planovi i programi koji ističu u proceduri obnavljanja.

Pored inicijativa IAEA kojima je Crna Gora već ranije dala podršku, kao što su ZODIAC, NUTEC, Rays of Hope i Gender inicijative (MSCP i LMP), Liu je najavio da će u novembru, u Rimu biti upriličeno predstavljanje nove zajedničke inicijative IAEA i FAO - Atoms for food, kojom prilikom će biti ukazano na značaj korišćenja nuklearne tehnologije u ove svrhe. U tom smislu, Liu je pozvao Crnu Goru na davanje podrške ovoj inicijativi a ujedno je informisao crnogorsku delegaciju o održavanju Naučne konferencije o nuklearnim aplikacijama i tehničkoj saradnji koja će biti na ministarskom nivou, u novembru 2024. godine. Ovo je, ujedno, bio i poziv ministarki nauke i tehnološkog razvoja, prof. dr Biljani Šćepanović za učešće na pomenutom događaju.

Ministarka Šćepanović je zahvalila na podršci i konkrentoj pomoći IAEA Crnoj Gori u svim segmentima saradnje, a posebno zdravstvenom sistemu Crne Gore. Posebna očekivanja, kako je navela, Crna Gora ima od predstojećeg odobrenja i zajedničke realizacije projekta za uvođenje PET/CT sistema u Klinički centar Crne Gore, uz zahvalnost za prethodno odobrenu ekspertsku podršku IAEA za pripremu nacрта projekta, te glavnog projekta nove zgrade u krugu KC CG (Klinika za hematologiju) u kojoj će biti smješten i PET/CT sistem. Ujedno, ministarka nauke i tehnološkog razvoja je iskazala uvjeravanje da će i drugi projektni koncept, koji se odnosi na upravljanje vodnim izvorima, biti odobren, te uz pomoć potencijalnih donatora IAEA i realizovan, počev od 01. januara 2024. godine.

Ministarka Šćepanović je, u kontekstu realizacije tekućih nacionalnih projekata, a posebno projekta Specijalističke veterinarske laboratorije MNE5005 „Jačanje kapaciteta nacionalne veterinarske laboratorije za detekciju visoko zaraznih bolesti životinja“ ukazala da bi cijenili produžetak roka za uspješno okončanje istog, kao i dodatna sredstva za opremu i obuke za korišćenje laboratorije, što je, uz komentar da je to uobičajena praksa, prihvaćeno.

Na kraju, potrebno je istaći važnost koju je zamjenik generalnog direktora IAEA za tehničku saradnju, H.Liu, iskazao kada je u pitanju učešće Crne Gore na Generalnoj konferenciji, ističući posebno važnost za male zemlje, kao što je Crna Gora, kada su njihove delegacije zastupljene na najvišem (ministarskom) nivou.

Na sastanku IAEA Oficira za vezu iz Evrope i Centralne Azije (National Liaison Officers-NLOs) posebno je razgovarano o jačanju Programa regionalne tehničke saradnje i ukazano na značaj koji IAEA Oficiri za vezu po zemljama imaju kada je u pitanju razvoj pomenutog i sličnih programa. Ukazano je posebno da kroz Program tehničke saradnje treba podići vidljivost borbe protiv kancera, te posebnu pažnju posvetiti vodama i energetske bezbjednosti. Sve navedene aktivnosti i prioritete realizuju se kroz 178 nacionalnih i 37 regionalnih projekata koji su u toku. Takođe je ukazano da IAEA očekuje od zemalja članica kvalitetne projekte zasnovane na prioritetima datim u pojedinim okvirnim programima. Tokom sastanka predstavljena je realizacija

programa tehničke saradnje 2022-2023. godina, kao i pregled prijavljenih projekata nacionalnog, regionalnog i interregionalnog karaktera za naredni dvogodišnji ciklus.

Na istom sastanku predstavljen je i Program za životnu sredinu-pametnu poljoprivredu, zemljište i upravljanje vodama.